

Taşa Kazınan Düşünce: Göbeklitepe'nin Sessiz Felsefesi

Thoughts Engraved in Stone: The Silent Philosophy of Göbeklitepe

Ceylan AKCAN^a

^a Dr., Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye. ORCID: 0000-0002-1922-7411

Özet

Tapınak mı düşünceyi inşa etti, yoksa düşünce mi tapınağı? Bu temel sorular, Göbeklitepe'nin oluşum sürecinde düşüncenin rolünü sorgulamayı gerektirmektedir. Düşünce, felsefenin ve tüm bilimlerin temelini oluşturan en önemli insani yetidir ve insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliktir. İnsan, bu özellik sayesinde doğayı anlamaya çalışmış, olayları yorumlamış ve pek çok soruya yanıt aramıştır. İnsanlık tarihinin en erken dönemlerinde bile düşüncenin çok daha kritik bir anlam taşıdığı bilinmektedir. Son zamanlarda yapılan kazı çalışmaları sonucunda Göbeklitepe'de bir düşünce sisteminin varlığından söz edebilmek oldukça değerli ve insanlık tarihinin düşünsel gelişimini anlamak açısından çok önemlidir. Felsefenin bir düşünce geleneği olarak görülmesi nedeniyle antik Yunan geleneğinin oluşumundan önce de bir felsefeden söz etmek mümkün olmaktadır. Bu çalışma, gelenek öncesi bir düşüncenin izlerini ortaya koyan Göbeklitepe Antik Kenti bağlamında o dönemde felsefi düşüncenin varlığını ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı Göbeklitepe'de ortaya çıkarılan kült yapılar ve semboller üzerinden felsefi bir düşünce geleneğinin izlerini araştırmak ve düşüncenin ritüel ya da tapınak aracılığıyla somutlaşıp nasıl inşa edildiğini ve böylelikle insanın semboller aracılığıyla anlam üretmeye başladığını göstermektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Göbeklitepe Antik Kenti'nde arkeolojik ve sembolik veriler felsefi bir yorumlama çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göbeklitepe Antik Kenti, Felsefe, Felsefi Düşünce, Arkeoloji, Semboller

Abstract

Did the temple shape thought, or did thought shape the temple? These fundamental questions prompt us to question the role of thought in the formation of Göbeklitepe. Thought is the most important human faculty, forming the basis of philosophy and all sciences, and is the most important characteristic that distinguishes humans from other living beings. Thanks to this faculty, humans have sought to understand nature, interpreted events, and searched for answers to many questions. Even in the earliest periods of human history, thought appears to have carried a much more critical meaning. Recent excavations have revealed the existence of a system of thought at Göbeklitepe, which is highly valuable and very important for understanding the intellectual development of human history. Since philosophy is seen as a tradition of thought, it is possible to speak of philosophy even before the formation of the ancient Greek tradition. This study aims to reveal the existence of philosophical thought during that period in the context of the Ancient City of Göbeklitepe, which reveals traces of pre-traditional thought. The main objective of the study is to investigate the traces of a philosophical tradition through the cult structures and symbols uncovered at Göbeklitepe and to demonstrate how thought was concretised and constructed through rituals or temples, thereby showing how humans began to produce meaning through symbols. Due to its nature, a qualitative research method was used in the study. Archaeological and symbolic data from the Göbeklitepe Ancient City have been examined within a philosophical framework.

Keywords: Göbeklitepe Ancient City, Philosophy, Philosophical Thought, Archaeology, Symbols

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 06.12.2025
Kabul Tarihi 22.12.2025

Sayı Editörü

Hacer ARSLAN KALAY

Sorumlu Yazar

Ceylan AKCAN
202152032004@ogr.akdeniz.edu.tr

Önerilen Atıf:

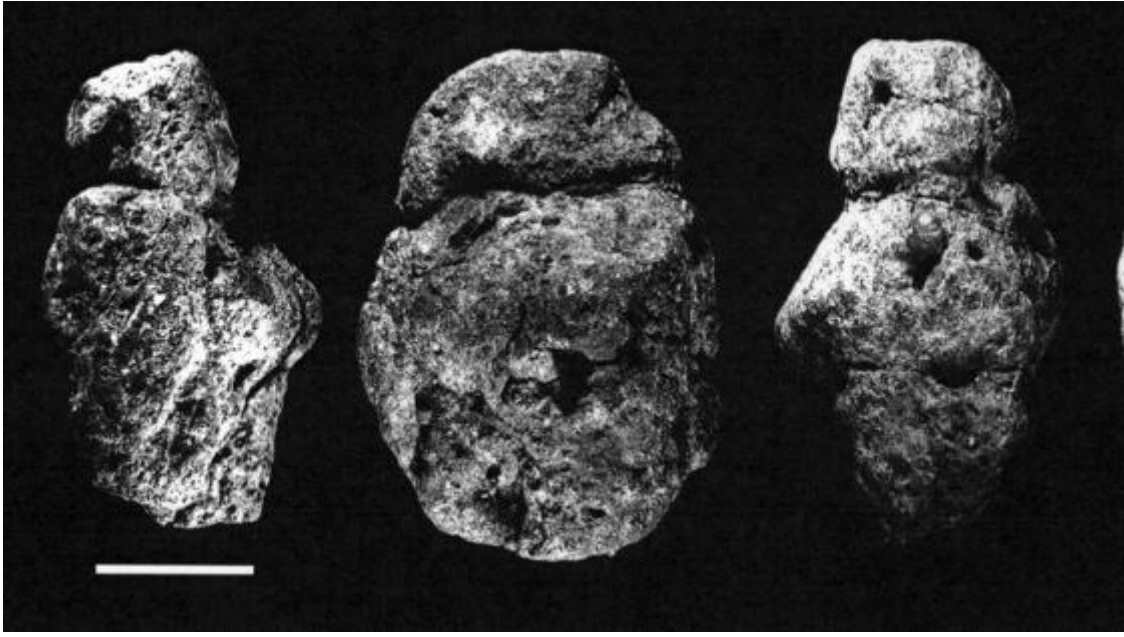
Akcan, C., (2025). Taşa Kazınan Düşünce: Göbeklitepe'nin Sessiz Felsefesi. *Journal of Academic Tourism Studies*, 6(2): 347-365.

1. GİRİŞ

Göbeklitepe, bugüne kadar gün yüzüne çıkartılan arkeoloji dünyasının ve insanlık tarihinin en büyük ve en önemli keşiflerinden biridir. Göbeklitepe, insanlık tarihine dair mevcut kabulleri gözden geçirmeye neden olan, yerleşik tarih anlayışını sorgulatan ve dinler tarihine ilişkin bilgileri tartışmaya açan önemli bir antik kenttir. 1995 yılından bu yana yapılan kazı çalışmaları Şanlıurfa ili Haliliye ilçesine bağlı Örencik köyü sınırları içerisinde sürdürülmektedir. MÖ 9600 – MÖ 8000 tarihlerine dayanan kent, insanlık tarihi açısından çok önemli bilgiler sunmaktadır. 12000 yıl öncesine dayanan yapı kompleksi, şimdiye kadar bilinen en eski ve en büyük ritüel ve toplanma merkezlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Notroff, Dietrich, & Cleare, 2016). Göbeklitepe, İngiltere'deki Stonehenge'den yaklaşık 7000 yıl, Mısır piramitlerinden ise 7500 yıl daha eski bir geçmişe tarihlenmektedir. Bu denli eski bir geçmişe sahip olan bu yapı, bilinen tarih anlayışını yeniden değerlendirmeyi gerektiren çok sayıda bilgi ve bulgu barındırmaktadır. Ayrıca, yerleşik yaşama geçişin simgesi kabul edilen buğdayın atalarına dair bulgular da Göbeklitepe çevresinde tespit edilmiştir. İnşa edildikten yaklaşık bin yıl sonra bilinçli bir şekilde toprakla örtülerek kapatılan bu anıtsal yapılar, günümüzde yapılan kazılarla yeniden gün yüzüne çıkarılmaktadır (Anonim, 2014). Göbeklitepe'nin bütüncül biçimde anlaşılabilmesi ancak belirli bir zaman dilimi içerisinde mümkün olacaktır (Özdoğan, 2024). Zira bölgede yürütülen arkeolojik kazılar hâlâ tamamlanmamış olup, mevcut yorumlar büyük ölçüde elde edilen sınırlı eserler ve bu eserlere ilişkin çıkarımlardan oluşmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada sunulan değerlendirmeler, kesin sonuçlar iddiası taşımadan, mevcut veriler ışığında yapılan yorumlayıcı analizler, varsayımlar ve felsefi bağlantı açısından da bir varsayım olarak ele değerlendirilmelidir. Bu varsayımlar çerçevesinde çalışmada felsefi düşüncenin başlangıç noktası olarak Yunan felsefesinin yaygın olarak kabul edilmesine karşın, Göbeklitepe bulgularından hareketle bu düşüncenin çok daha önceki tarihlere kadar uzandığına ilişkin bir yorum getirilmiştir.

2. İNSAN VE SOYUTLAMA YETİSİ

Göbeklitepe'ye ait bir düşünce sisteminden veya Göbeklitepe'de felsefi bir düşüncenin varlığından söz etmek ancak mevcut verilerin değerlendirilmesi, bu alanda var olan insanların "soyutlama" yani somut olmayanı düşlemesi, düşünmesi, bunu somuta çevirmesi ile başladığı düşünülmektedir. Bu sürecin temelleri Orta Paleolitik dönemin sonlarında görülen ilk tekil "ölü gömme" tekniğiyle ortaya çıkmaktadır. Bu uygulama, insanın ölüm olgusunu yalnızca biyolojik bir son olarak değil, soyut ve sembolik bir anlam düzleminde kavrayabildiğini ve soyutlama yeteneğinin bu dönemde gelişmeye başladığını göstermektedir. Bir başka görüşe göre ise, sembol kullanımının ortaya çıkmasının kökleri, Alt ve Orta Paleolitik döneme kadar uzanan kademeli bir süreç olduğu yönündedir (Errico & Nowell, 2000, s. 123). Bu nedenle soyutlama olgusunu, köken olarak Alt Paleolitik döneme kadar götürmek mümkündür. Bu dönemde insan soyutlama olgusunu, yerdeki amorf bir kayayı gözlemleyip, zihninde doğada var olmayan bir biçimi tasarlayarak ona şekil verme şeklinde ortaya koymuştur.

Resim 1. Berekethat Ram Figürü

Kaynak: <https://derstarih.com/tarihte-kesfedilmis-en-eski-10-sanat-eseri/>, Erişim Tarihi: 04.11.2025.

Resim 1’de görülen Berekethat Ram figürü Alt ve Orta Paleolitik döneme ait olup, dört yönüyle resmedilmiş heykeller arasındadır. Üst Paleolitik döneme gelindiğinde Arkeolojik veriler doğrultusunda ölü gömme uygulamasının, taksonomik farklılıklardan (Neandertaller, Homo sapiens veya Homo erectus gibi insan türleri arasındaki biyolojik farklar) bağımsız biçimde çeşitli insan topluluklarında benzer şekilde görüldüğü anlaşılmaktadır (Zilhão, 2015, s. 29).

Resim 2. Bouffia Boneval’ın cenaze töreni.

Solda: La Chapelle aux Saints’teki Musée de l’homme de Néandertal’da yeniden inşa edildiği haliyle.

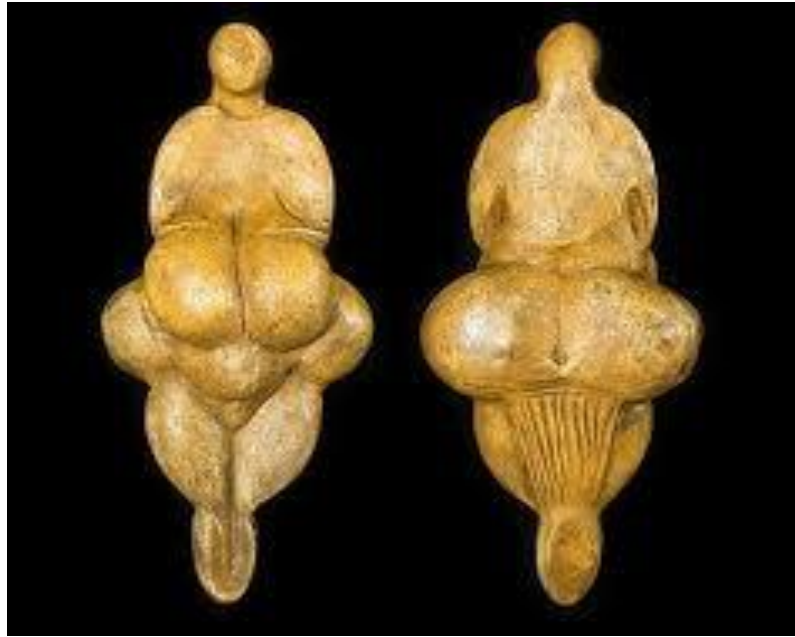
Sağda: Sanatçı Emmanuel Roudier’in canlandırdığı cenaze töreni.

Kaynak: (Zilhão, 2015, s. 27).

Resim 2’de yer alan insan, ölümün ardından oluşan boşluğu doldurmak için çevresindeki insan topluluklarıyla bir anlam yaratma ve bu anlamı somutlaştıracak bir ritüel düzenleme çabasına yöneldikleri görülmektedir. Avrupa ve Batı Asya’da rapor edilen altmış Orta Paleolitik birincil ve

muhtemelen ikincil mezardan en az kırk tanesinin Neandertallere ait olduğu bilinmektedir. Avrupa'da çok sayıda Neandertal mezarı olmasına rağmen nüfusun çoğu birkaç bölgede yoğunlaşmıştır. Bu durum Neandertallerin, Afrika'daki yaşayan modern insanlara benzer, genellikle arkeolojik iz bırakmayan cenaze törenleri düzenlemiş olabileceğini düşündürmektedir. Birçok durumda bu bilginin doğrulanması zor olsa da Fransa'daki La Ferrassie, La Chapelle-aux-Saints ve Le Moustier ile Orta Doğu'daki Amud ve Dederiyeh gibi Neandertal mezarlarında taş aletler, kemik retoucherlar, oyulmuş kemikler ve çukurlarla şekillendirilmiş kaya levhalarının eşlik ettiği gömü buluntuları bulunmuştur. Bu bulgular o dönemde ölümlerin yanına eşya bırakma geleneğinin varlığını açık bir biçimde ortaya koymaktadır (Vanhaeren, 2015, s. 46). Daha sonra, Üst Paleolitik döneme gelindiğinde (yaklaşık 45 000 yıl öncesine doğru) Homo sapiens sapienslerin, soyutlayabilme yetisini geliştirerek bu durumu çeşitlendirdiklerini ve belirginleştirdikleri görülmektedir¹.

30 bin yıl öncesine kadar, Magdalen, Gravett ve Epigravett kültürleri, heykeller, süslemeler ve kutsal alanlara yönelerek sanatsal ve ritüel ifadelerini somut biçimlerde ortaya koymaya başladıklarını göstermektedir. Özellikle bu dönemde ortaya çıkan, "Venüs" adıyla anılan kadın figürleri insanın sembolleştirme gücünün ve soyut düşünme yetisinin belirgin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Buna en güzel örnek MÖ 26.000-24.000 yılları arasında Fransa'da bulunan Lespugue Venüsü'dür. Bu Venüsler, özellikle Orta ve Doğu Avrupa bölgelerinde, çoğunlukla barınakların içinde, zemine açılmış depolama ya da atık çukurlarında veya ocakların yakın çevresinde bulunmuştur (Bostancı, s. 193).

Resim 3. Lespugue Venüsü

Kaynak: <https://arkeofili.com/paleolitik-donemden-en-etkileyici-10-venus/>, Erişim Tarihi: 31.10.2025.

Lespugue venüsü, insan bedeninin sembolik bir anlatımı olarak dikkat çekmektedir. Heykelciğin boyun ve omuz hatları belirgin olması, geniş kalçaları, ince kolları ve öne çıkan karnıyla çevrelenmiş sarkık ve iri göğüsleri doğurganlığın, bereketin simgesi olduğunu göstermektedir. Arka kısmında yüksek ve dışbükey biçimde betimlenmiş yuvarlak kalçalar ile dizlere doğru yumuşak bir eğimle kıvrılan kalın uyluklar, o dönemdeki Homo sapiens sapiensin sembolleştirme gücünün ve soyut düşünme yetisinin belirgin bir göstergesi olarak kabul edildiğini göstermektedir (Aslan, 2010, s. 19). Düşünce ürünü olmasına rağmen soyut değildir. Tanrılaştırılmış bir yaratıcı düşüncedir aslında (Yıldız, 2019, s. 9).

¹ Sungir'da binlerce boncukla süslenmiş gömüler bulunuşu örnek olarak gösterilebilir.

Karadeniz'in kuzeyindeki Kostenki-Borshchyovo (Rusya) bölgesinde mamut diş ve kemiklerinden yapılan tapınak ya da ritüel alanları bulunmuştur. Bu alanlar yalnızca barınma değil, toplumsal ve ritüel etkinliklerin merkezi olarak işlev gördüğünü, yapılaşma, sembolleşme ve soyut düşünmenin mekânsallaşmasını açıklamaktadır (Pryor, ve diğerleri, 2020, s. 323).

Günümüz dünyasında insanlık tarihinin bilinen en eski yapılarından biri olan Göbeklitepe'nin bir anda ortaya çıkmadığını, şaman benzeri figürler ve sembolik sistemlerle, geleneğinin öncüleri ve üst Paleolitik dönemin önemli merkezleri olan Gravet, Dolnive Vestonice gibi kült yapılarla köklü bir geçmişe dayandığını söylemek mümkündür.

3. GÖBEKLİTEPE ANTİK KENTİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

Göbeklitepe'nin tarihi 12.000 yıl önceye dayanmaktadır. Bu alanın keşfi bir çiftçinin tarlasını sürdüğü zamanda tesadüfen bulunduğu bir taş Şanlıurfa müzesine götürmesiyle başlamıştır.

"Biz burada daha tarım yapıyorduk. Burası tarlaydı. Burada tarım yapılırken, kutsal bir yer olduğu biliniyordu. Amcam burada çift sürürken, tarlada iki tane eser buldu. O eserleri müzeye verdi. 1986 yılında 4-5 yıl bu eserler müzede kaldı. Daha sonra Alman arkeologlar, amcamın müzeye vermiş olduğu taşları görüyor. Ondan sonra buraya gelip burayı keşif ettiler. 1992 yılında kazı başladı. Şimdiye kadar bu kazı devam ediyor. O zaman burada bulduğumuz taş müzeye götürdüğümüzde müze müdürü, arkeolog olmadığı için tarihi eser taşı kireç taşı olduğunu söyledi. Bunu geri götürülmesini istedi. Amcam da 'Bir defa bu taşı getirdim, bir daha tekrar köye götürmem, yolda çöpe atarım' deyip o taşı zor durumda kaldığı için müze teslim almıştı. Şimdi o taşın değerinin bilinmesi üzerine bölgede çıkan kazı çalışmasıyla dünya tarihine ışık tutan bir yer olarak keşif edildi" (Anonim, 2018).

1995 yılında Şanlıurfa Müzesi'nin ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün çalışanları tarafından sürdürülen kazı çalışmaları ile Göbeklitepe'nin bilim tarihindeki yerinin ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Arkeolog Klaus Schmidt bu taşın bulunduğu yerde başlatmış olduğu kazı ile keşfettiği bu alanın bir tapınak olduğunu ve dini ritüellerin gerçekleştiği bir alan olduğunu belirtmiştir. Göbeklitepe'nin avcı-toplayıcılar tarafından inşa edilmiş bir dağ zirvesi kutsal alanı olarak yorumlanması, kısa sürede uygun bir anlatı ortaya çıkarmıştır. Takvimlerinde ritüel olarak önemli zamanlarda, bu bölgede yaşayan farklı grupların bu doğal simge noktada bir araya gelerek özel binalar inşa ettikleri belirtilmektedir (Clare, 2020, s. 82). Ancak son yapılan kazı çalışmaları sonucunda buranın bir tapınak olmasının yanında, sosyal toplanma alanı olarak da işlev gördüğü tahmin edilmektedir. Lee Clear'e göre yakın zamanda inşa edilen iki koruyucu barınağın sabitleme noktaları için yapılan birkaç derin sondajdan elde edilen yeni bilgiler doğrultusunda, tapınak anlatısının zayıflıklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum popüler bilimsel görüşün revize edilmesinin artık kaçınılmaz olduğu anlamına gelmektedir. Özellikle, son gözlemler Göbeklitepe'deki evsel yapıların varlığı, yağmur suyunun toplanması ve dağıtımı ile ilgili oluşu iddiaları güçlendirecek niteliktedir (Clare, 2020, s. 83).

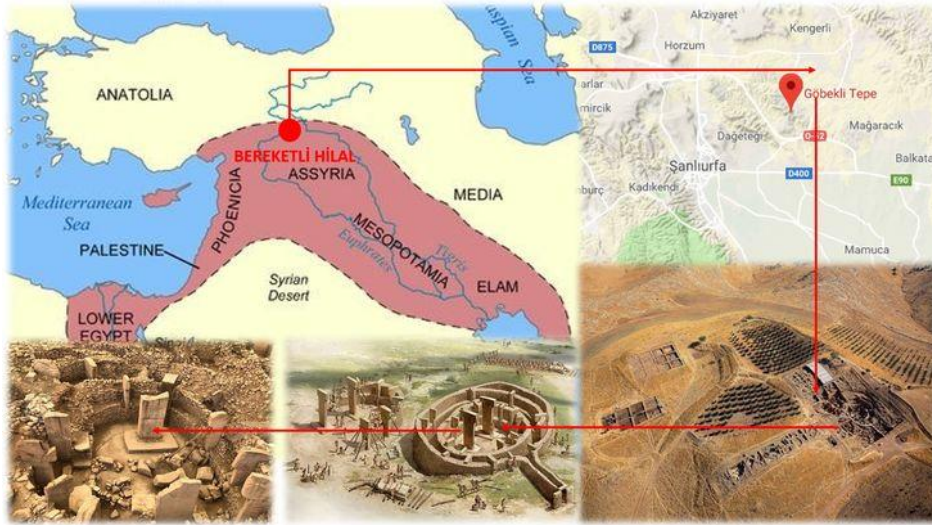
Göbeklitepe, M.Ö. 10.000'e tarihlenen Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait Anadolu'nun en eski inanç ve yerleşim merkezlerinden biridir. Yaklaşık 80 dönümlük alana sahip olan ören yeri, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca 2005 yılında "1. Derece Arkeolojik Sit" alanı ilan edilmiştir (Birinci, Kaymaz, & Camcı, 2018, s. 1357). Bu alan Şanlıurfa'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Konum olarak Gümüş Sıradağlarının en yüksek tepesinde olup, yüksekliği 800 metredir. Bu alan aynı zamanda Harran Ovası'na hâkim bir konumdadır (Kurt & Göler, 2017, s. 1113).

Resim 4. Bereketli Hilal Bölgesi Haritası

Kaynak: <https://www.kenanyelken.com/bereketli-hilal-cografyasi>, Erişim tarihi: 31.10.2025.

Göbeklitepe, Bereketli Hilal bölgesinde, Yukarı Mezopotamya'da yer almaktadır. Bereketli hilal bölgesi, insanlık tarihinin bilinen en eski yerleşim alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Yapılan yeni kazılar sonucunda bu alanın ritüel merkezinin yanında esasen yerleşim alanı olarak işlev gördüğü bilinmektedir. Özellikle anıt yapıların alanının konutlardan teras duvarı ile ayrılmış olması bunun kanıtı niteliğindedir. Yaklaşık 200-300 metre yüksekliğindeki kireçtaşı kayalıklar üzerine inşa edilen bu megalitik kompleks, şeklinin bir göbeği andırması nedeniyle "Göbeklitepe" adıyla anıldığı belirtilmektedir (Kurt & Göler, 2017, s. 1111).

Resim 5. Bereketli Hilal Bölgesinde Yer Alan Göbeklitepe'nin Konumu

Kaynak: <https://in.pinterest.com/pin/671177150713469972/>, Erişim Tarihi: 31.20.2025.

Tapınaklar etrafı taş örgülü duvarlarla çevrelenmiş, çapları 10 ile 30 metre arasında değişen dairesel yapılardan oluşmaktadır. Dairesel yapıların içerisinde yer alan taş sütunların kendine has bir temsili mevcuttur. Bu dairesel yapıların merkezinde iki adet büyük taş sembol yer almakta olup, çevresinde daire şeklinde 12 küçük T şeklinde taş sütun bulunmaktadır. Bu alanda yer alan T şeklindeki sütunların üzerinde kabartma şeklinde birçok hayvan figürü bulunmaktadır. Bu alan, etkileyici mimarisi, küçük taş figürlerinden hayvan heykelleri ve megalitler üzerindeki tasvirlerle kadar çok çeşitli hayvan figürleri ile benzersiz bir yapıya sahiptir (Peters & Schmidt, 2004, s. 180). Bu hayvanların o dönem insanı için oldukça önemli bir anlamının olduğu ve bu sembollerin Şamanizm ve mitoloji ile bağlantısının olduğu tahmin edilen görüşler arasındadır. Bu figürlerin bir düşünce veya bireyi temsil ettiği varsayılmaktadır.

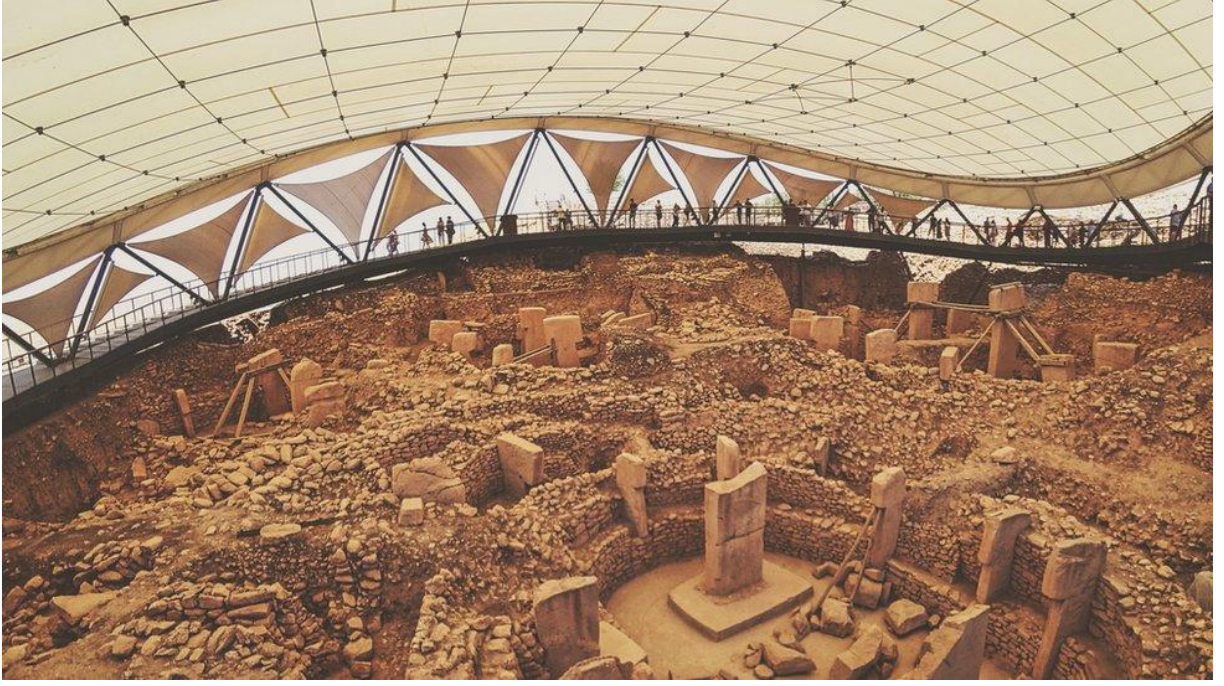

Resim 6. Göbeklitepe Tapınağı

Kaynak: https://www.instagram.com/p/DPi_aczjGpB/ Erişim tarihi: 31.10.2025.

4. FELSEFİ DÜŞÜNCE VE SEMBOLİK YAPILAR

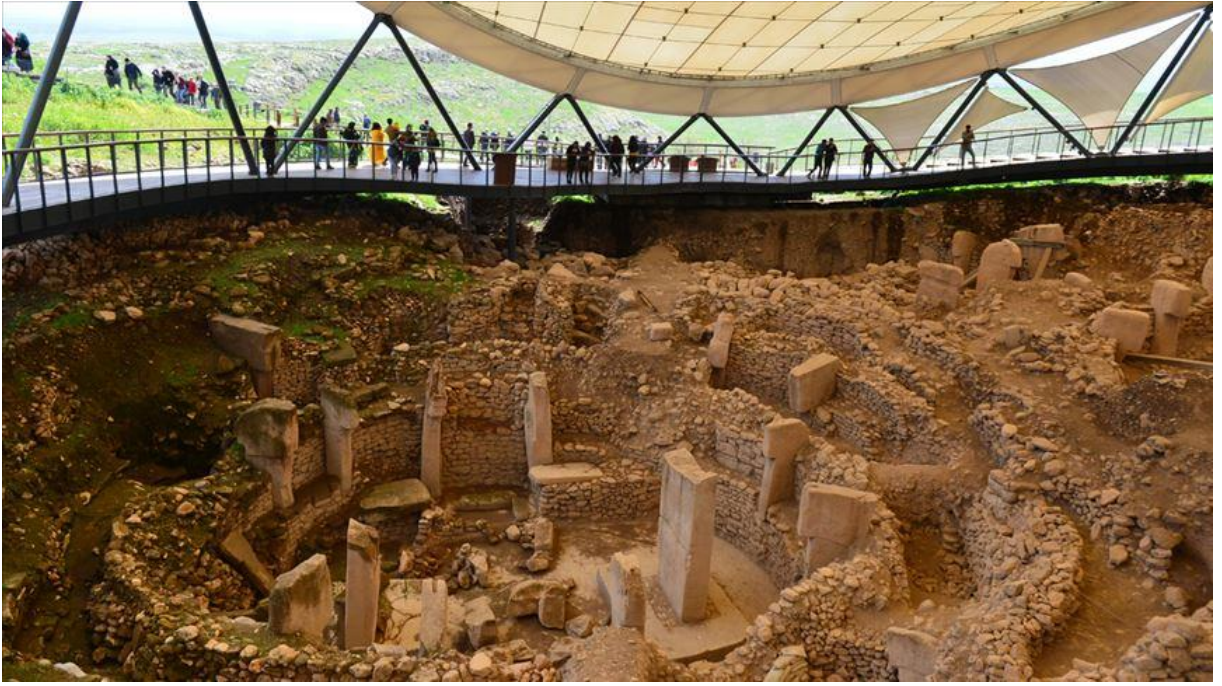
Düşünce, felsefenin ve tüm bilimlerin temelini oluşturan en önemli insani yetidir ve insanı diğer canlılardan ayıran başlıca özelliktir. Felsefe, insan yaşamına konu olan her türlü olay, olgu ve değeri eleştirel bir biçimde sorgulayan ve anlamlandırmaya çalışan bir disiplindir. Yaşam, insana verilmiş geçici bir emanet olup, doğum ile ölüm arasındaki dinamik bir süreçtir. Bu süreçte birey, yaşamının mutlak sahibi değil, yalnızca bu sürecin etkin bir tanığı ve katılımcısıdır. İnsan, kimi zaman bu sürecin anlamını kavrayabilmiş ve yaşantısının belirli kesitlerini başkalarına aktarabilmiştir. Ancak bunu başarabilmenin ön koşulu, yaşamın tam da şimdi ve burada sürekli olarak gerçekleşen bir olgu olduğunun bilincinde olmaktır (Janning, 2015, s. 2). Yaklaşık 12.000 yıl öncesine tarihlenen Göbeklitepe, insanlığın düşünsel gelişiminde yazı ya da dil aracılığıyla değil, doğrudan biçim ve semboller yoluyla ifade bulan bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Göbeklitepe o dönemin yaşam şeklini, doğumu, ölümü ve ölümden sonraki yaşamı sözcüklerle değil, oval planlı tapınakları, sembolik anlamlarla bezenmiş dikilitaşları ve devasa taş blokları aracılığıyla anlatmaktadır (Kılıç & Eser, 2019, s. 749).

Resim 7. Göbeklitepe Kazı Alanı

Kaynak: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58247289>, Erişim tarihi:31.10.2025.

Göbeklitepe, insanın soyutlama yetisinin ve sembolik düşünme becerisinin tarih boyunca olgunlaştığı, köklü bir entelektüel gelenek üzerine inşa edilmiş eşsiz kültürel ve düşünsel zirveyi temsil etmektedir. Göbeklitepe’de ortaya çıkarılan dikilitaşlar, hayvan figürleri ve soyut motifler, dini veya ritüel amacın yanında insanın evreni ve kendi varoluşunu anlamaya yönelik düşünsel çabalarının bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Şaman benzeri figürlerin toplum içindeki rolü, bu sembolik yapının yönlendirilmesinde belirleyici olmuş ve felsefi bir sorgulama alanı yaratmıştır. Şamanizm, Sibiry’a ve Orta Asya’da bir dini olguyu ifade eden, kendine özgü bir yapıya sahip olan ve açıklığa kavuşturulması gereken bir “tarih” olarak tanımlanmaktadır. Şamanizm’de şaman, bir ruh rehberidir ve aynı zamanda rahip, mistik ve şair de olabilmektedir (Eliade, 1964, s. 4). Şamanizmde yer alan Göbeklitepe’deki sembollerin analizi o dönemde yaşamış insanların, evreni anlamlandırma, soyut kavramları sembolleştirme ve kendi varoluşuna dair bilinç geliştirme kapasitesini bu anıtsal yapılar aracılığıyla göstermektedir. Tarih öncesi toplumların sembolik üretimi, felsefi düşüncenin temel taşlarını oluşturmaktadır. Göbeklitepe’de ortaya çıkarılan taş sütunların çoğunda hayvan figürlerinin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu hayvanlar, ya insanların hayatta kalmak için bağımlı oldukları başlıca besin türleri oldukları veya insanların, bizim anlayamadığımız veya kanıtlayamadığımız nedenlerle, onlara besin kaynağı olmalarının ötesinde belirli bir değer veya statü atfettikleri için büyük ilgi çekmiş olabileceği düşünülmektedir (Peters & Schmidt, 2004, s. 208). Ancak hayvan figürleri bir ruhun, bireyin veya kutsallaştırılmış bir varlığın temsili de olabilir. O dönemdeki insanların anlam yüklediği ve değer gördüğü bir şeyin temsili de olabilir. Tüm bu olasılıklar bizi o dönemde yaşamış insanların, dini, sosyal ve yaşam tarzları hakkında tahminde bulunmamız için önemli araçlardır.

Resim 8. Göbeklitepe Kazı Alanı

Göbeklitepe’de yer alan sütunlar ortalama 3,5 ila 5 m uzunluğundadır ve ortada iki adet bağımsız sütun bulunan yuvarlak veya oval bir alan oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Sütunların genel şekli standartlaştırılmış görünmektedir ve cinsiyetlerine dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Bu monolitlerin bazılarında kabartma olarak kollar ve eller görülmektedir, bu da onların antropomorfik varlıkları temsil ettiğini düşündürmektedir. Ancak, bu dikili taşların ne tür varlıkları temsil ettiği açık değildir. Antropomorfik tanrılar, şamanlar, atalar, taş ruhlar veya iblisler dahi birçok şeyin temsili olabilecek nitelikte olduğu düşünülmektedir (Peters & Schmidt, 2004, s. 215). T şeklindeki sütunlardaki temsiller esasen kabartma hayvan figürlerini göstermektedir. Genellikle yarı doğal bir tarzda bütün olarak gösterilmektedirler. Bazen boynuzlu hayvan başları veya daha soyut tasvirlerle karşılaşırız (Peters & Schmidt, 2004, s. 183). Tüm bunlar o dönemde yaşamış olan insanlarla hayvanlar arasındaki ilişkinin yoğun ve değerli olduğunu göstermektedir. Bunun yanında T şeklinde sütunların insan ve hayvan arasındaki ayrımın keskin bir şekilde yapılmadığını veya her bir hayvanla simgelenen o taşların, bir totem inancını da gösteriyor olabileceği muhtemeldir.

Göbeklitepe’de taş sütunların üstünde yer alan en yaygın motif yılan motifleridir. Bu motifler yan yana işlenmiş olup bazen iç içe geçtiği de görülmektedir. Bu sürüngenler genel olarak bazı kabartmalarda tek başına, bazılarında ise üç, dört veya beş kişilik küçük gruplar halinde resmedilmiştir. 12 ve daha fazla hayvandan oluşan bu yılan grubu dalga deseni oluşturacak şekilde birbirine paralel olarak tasvir edilmiştir (Peters & Schmidt, 2004, s. 183-184). Tasvir edilen yılanlar, düzleştirilmiş üçgen başlı, kalın ve kısa hayvanlardır. Taş üstünde resmedilen yılan motifleri engerek yılanlarında gözlemlenen şekle karşılık gelmektedir. Urfa bölgesinde birkaç tür çok zehirli engerek yılanının bulunduğu bilinmektedir. En yaygın olanı Levant engereği, *Viperalebetina*’dır. Yılan tasvirleri çoğunlukla sütunların küçük ön yüzünde yer almaktadır. Sadece iki durumda sütunun arka yüzünde yılan tasvirleri bulunmaktadır. Ancak bu monolitlerin yeniden konumlandırılmış olması mümkün gözükmemektedir. Birkaç istisna dışında yılanlar aşağı doğru hareket etmiş halde resmedilmiştir. Uçlarının üçgen şekline bakılırsa, tasvir edilen nesnenin 17 yılan, 8 yukarı doğru ve 9 aşağı doğru yönelen hayvanlardan oluşan bir tür “ağ”ı temsil edildiği düşünülmektedir (Peters & Schmidt, 2004, s. 183-184).

Resim 9. Yılan Motifli Monolitler

Kaynak: <https://www.instagram.com/p/CydwJbGoEP5/>, Erişim tarihi: 31.10.2025.

Dinî metinlerde, mitolojide, tıpta (özellikle antik çağda) ve edebiyatta yılanlar ve sürüngenler sıklıkla doğurganlık veya yaratıcı yaşam enerjisinin simgesi olarak görülmektedir. Bu durum kısmen bu canlıların erkeklik sembolü olarak algılanabilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, birçok yılan türünün su ve toprak içinde yaşaması, onları doğal elementlerle ilişkilendirmektedir. Örneğin, Eski Çin kültüründe yılanlar yaşam verici yağmurla bağdaştırılmaktadır. Benzer şekilde, Avustralya, Hindistan, Kuzey Amerika ve Afrika'daki geleneksel inançlarda yılanlar genellikle yağmur ve bereketi simgeleyen gökkuşağı ile bağlantılı kabul edilmektedir (Myths Encyclopedia: Serpents and Snakes). Felsefi açıdan bakıldığında, yılanlar insanın “varoluşsal düşüncesi” ile ilişkilendirilebilmektedir. Yılanın, toprak altında yaşayan ölü atalarla bir ilişkide olduğu ve onların ruhlarını taşıdığı kabul edildiğinde, çoğunlukla, yeryüzünü ve yeraltını simgelemektedir (Erden, 2016, s. 33). Yukarı yönelen yılanlar ruhsal yükselişi, bilgelik arayışını veya metafizik yönelimleri temsil ederken, aşağı yönelen yılanlar ise dünyevi gerçeklik, ölüm ve doğa yasalarıyla ilişkili bir farkındalığı temsil etmektedir. Şamanizm de yılanın bu rolünü şamanlar üstlenmektedir. Her bir şaman, ruhun bedenini terk edip gökyüzüne yükseldiği veya yeraltı dünyasına indiği inanılan bir transa girme konusunda uzmandırlar (Eliade, 1964, s. 5). Orta Asya ve Sibirya şamanizmi, “ruhlarla” özel ilişkiler, gökyüzüne yükselişler, yeraltı dünyasına inişler gibi belirli teknikleri geçerli kılan bir yapı sunma avantajına sahiptir (Eliade, 1964, s. 6). Göbeklitepe'deki bu yılanların benzer bir anlama sahip olduğu söylenebilir. Özellikle üçgen başlar, yılanın yalnızca somut bir hayvan olmadığını, aynı zamanda sembolik bir yapı olarak “anlam taşıyan nesne” olduğunu göstermektedir. Göbekli Tepe sakinlerinin, yılanların her yıl toprağın içine kaybolup tekrar ortaya çıkmasını, yaşamdan ölüme ve tekrar yaşama dönüş yolculuğu olarak görmüş olabileceği de ihtimaller arasındadır (Verhoeven, 2025, s. 512). Bunun yanında yılan Fallus ve spermanın da bir sembolü olarak da görülmektedir. Döllenme sürecinin mikroskobik düzeyde gerçekleşen hareketleri (spermanın çıplak gözle görülebilmesi nedeniyle) mitolojik anlatımlarda semboller aracılığıyla temsil edilmiştir. Yaşamın kaynağını betimleme çabası içinde spermanın, erken dönemlerde yılan figürüyle özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır (Erden, 2016, s. 34). Bu bağlamda, yaşamın ve ölümün simgesi olarak tarih boyunca farklı kültürlerde karşımıza çıkan yılan figürünün, Göbeklitepe'de de benzer biçimde soyut düşüncenin ve varoluşun döngüsellğine dair derin bir felsefi kavrayışın sembolik ifadesi olduğu ileri sürülebilir.

Sibirya, Eskimo ve Kuzey Amerika şamanlarında uçma eylemi çok önemli bir yer edinmektedir. Malekula'da büyücüler (bwili) uçabilen hayvanlara dönüşebilme yeteneklerine de sahiptirler. Çünkü uçma yeteneği onları ruh niteliğine büründürmekteydi. Vg-Veda, “Uçan tüm şeylerin arasında zihin [manas] en hızlıdır” der. Çünkü “uçuş” sadece zekâyı, gizli şeyleri veya

metafizik gerçekleri anlamayı ifade etmek için kullanılmaktaydı. Ölenlerin ruhlarını öteki dünyaya götüren Dyak şamanı da bir kuş biçimine bürünmüştür. Vedic kurban sunucusunun merdivenin tepesine ulaştığında, bir kuşun kanatlarını açtığı gibi kollarını açtığını ve “Cennete geldik” diye bağırıldığını gördüklerine inanmaktadırlar. Benzer ritüel Malekula'da da görülmektedir. Kurban sunucusu, kurban sunumunun doruk noktasında, şahini taklit etmek için kollarını açmakta ve yıldızları onurlandırmak için bir ilahi söylemektedir. Birçok geleneğe göre, uçuş gücü mitolojik çağda tüm insanlara yayılmıştır (Eliade, 1964, s. 478). Göbeklitepe’de uçan kuşların figürlerini temsil eden hayvanlara rastlanmaktadır. Özellikle akbaba, turna veya ördek şaman benzeri figürlerin temsili olabilir. Bu uçan kuşlardan biri, ölümü temsil eden bir hayvan figürü olan Akbabadır. Akbaba, Latince *vultur* terimiyle adlandırılan, ekolojik açıdan nekrofaj bir kuş türünü ifade etmektedir. Temel besin kaynağını ölü veya ölüm sürecindeki hayvanlar oluşturan akbaba’nın, canlı avlanma davranışı oldukça nadirdir. Akbabanın yüksek derecede asidik mide salgıları, çeşitli patojen mikroorganizmaları etkisiz hâle getirerek çevredeki biyolojik bulaşma riskini önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu yönüyle akbaba, doğadaki ekolojik dengeyi ve biyolojik döngünün sürekliliğini koruyan önemli bir tür olarak değerlendirilmektedir (Ateş & Duymuş Floriot, 2025, s. 24).

Resim 10. Hayvan Figürlü Monolitler

Kaynak: <https://www.instagram.com/reel/C8jqm2jNiHP/>, Erişim Tarihi: 31.10.2025.

<https://www.kenanyelken.com/gobekli-tepe-ve-doguran-tanrica>, Erişim tarihi:31.10.2025.

Göbeklitepe ile ilgili olarak, akbabalara ait kanıtlar birkaç izole kemik ve güzel oyulmuş bir taş heykelcik ile sınırlıdır (Peters & Schmidt, 2004, s. 214). Sınırlı sayıda kalıntı olmasına rağmen akbaba sembolünün temsil ettiği birçok soyut düşüncenin mevcut olduğu söylenebilmektedir. Şamanların, yeryüzünde ve istedikleri sıklıkta, “bedenden çıkmayı, yani insanlığın geri kalanını ‘kuşlara’ dönüştürme gücüne sahip olan ölümü gerçekleştirebilmeleri, bu sembollerin soyut bir ifadesi olabilir (Eliade, 1964, s. 479). Benzer şekilde Orta Asya kültürlerinde, ölüm sonrası ritüellerin bir parçası olarak, ölen bireylerin bedenleri dağlık bölgelere bırakılmıştır. Ölü bedeninin belirli kutsal alanlara taşınması ve bu alanlarda akbabaların tüketimine bırakılması bu örnek olabilir. Bu uygulama, özellikle Tibet ve çevresinde gözlemlenen “gökyüzü definleri” (skyburial) geleneğiyle paralellik göstermektedir. 20. yüzyılda Tibet’i ziyaret eden Batılı gözlemciler, akbabaların cesetleri parçalayan profesyonel beden işleyicilerin (*ragyapa*) salladığı sapan hareketine veya çıkardıkları belirli seslere koşullu bir tepki göstererek yaklaşmaya başladıklarını kaydetmişlerdir. Neolitik Çatalhöyük’te, akbabalar, başsız insan bedenlerini çevreleyen duvar resimlerinde tasvir edildiklerine bakılırsa, benzer bir rol oynadıkları söylenebilir (Peters & Schmidt, 2004, s. 213). Bu durum Akbaba’nın ölüm ile ilgili veya ölümü temsil eden hayvan olduğunu göstermektedir. Felsefi açıdan değerlendirildiğinde o dönemde insanların, doğum ile ölüm, varlık ile yokluk ve ölümden

sonraki yaşama dair belli bir bilgi seviyesine ulaştıkları söylenebilir. Bu durum neolitik dönemdeki insanların felsefi analiz becerisine sahip olduklarını ve bu alanda sözlü veya yazılı olarak ifade edemediği düşüncelerini semboller aracılığıyla ifade ettiklerini göstermektedir.

Göbeklitepe'de yer alan bir diğer önemli hayvan figürü tilkilerdir. Göbeklitepe'de tilki, sıkça rastlanan bir başka motiftir. Köpekçiller grubunda yer alan tilki, tek başına veya diğer türlerle birlikte tasvir edilmiştir. Örneğin yaban öküzleri ve turnalarla veya yaban öküzleri ve yılanlarla tasvir edilmiştir (Peters & Schmidt, 2004, s. 184).

Resim 11. Aurochs

Kaynak: <https://www.kenanyelken.com/gobekli-tepe-figurler-semboller>, Erişim Tarihi: 31.10.2025.

Resim 11'de görülmekte olan aurochs, tilki ve turna üçlüsü bir sembol dizisini yansıtmaktadır. Aurochs sanki "teslim olmak" için "diz çökmüş" gibi görünmektedir, tilkinin rolü ise belirsizdir (Peters & Schmidt, 2004, s. 184). Tilki saldırı halinde turnalar ise sıra halinde ilerler şeklinde resmedilmiştir. Tilki fiziksel ve zihinsel yetenekleri nedeniyle kurnazlık, sinsilik, hainlik ve hatta kötülüğün vücut bulmuş hali olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, zeki bir zihin, başkalarına bakmaya ve yardım etmeye hazır olma, çabukluk ve ihtiyat gibi daha olumlu nitelikler ve yetenekler de kabul edilmektedir (Uther, 2006, s. 134). Mezopotamya'da tilki, tanrı Enlil ile ilişkilendirilirdi ve sembolik olarak tanrının ayırt edici amblemi olarak düşünülürdü (Uther, 2006, s. 138). Birçok kültürün yanında Çin kültürü ve Türk kültürü için de tilki kurnazlığın sembolü olarak görülmektedir. Türklere ise tilki, koruyucu ruhu temsil eden hayvanlardan biri olarak görülmektedir. Türklere göre bu koruyucu ruh her kahramanın korunmasında görev almaktadır. Bu koruyucu ruhlardan birinin de tilki olduğuna inanılmaktadır (Yıldız & Göde, 2023, s. 76).

Resim 12. Tilki

Kaynak: <https://www.kenanyelken.com/gobekli-tepe-figurler-semboller>, Erişim Tarihi: 31.10.2025.

Göbeklitepe'nin mimari yapısında yer alan bu tilki motifi neolitik dönemde yer alan bireylerin bir temsili olabileceği ve zeki bir zihin, başkalarına bakmaya ve yardım etmeye hazır olma, çabukluk ve ihtiyat gibi daha olumlu nitelikler ve yeteneklere sahip bir temsilin sembolü olabileceğidir. Bu çıkarım o dönemin insanın önem verdiği veya anlatmaya çalıştığı birçok düşüncenin amaç ve anlamın en açık örneğidir.

Göbeklitepe'nin mimari yapısında yer alan en dikkat çekici unsuru, alanın merkezinde yer alan T biçimli dikilitaşlardır. Bu anıtsal taş blokların biçimi, insan bedeninin soyut bir temsili olarak varsayılmaktadır.

Resim 13. İnsan Heykeli Eli

Kaynak: <https://www.kenanyelken.com/gobekli-tepe-figurler-semboller>, Erişim Tarihi: 31.10.2025.

Bazı sütunların üstünde işlenilen bu figürler kemer, eller, giysi ve silah betimlemeleri bu görüşü destekler niteliktedir. Bu detaylar, dikilitaşların yalnızca mimari bir unsur değil, aynı zamanda insanı simgeleyen sembolik varlıklar olduğunu düşündürmektedir (Terkoglu, 2023, s. 64). Bu düşünce o dönemde yaşamış olan insanların, varlık bilincinin olduğunu göstermektedir. Soyut düşüncenin yanı sıra kendi varlıklarının bilincine sahip olduklarını da göstermektedir. Bu sembolleştirme bireyin doğanın bir parçası olmasının yanında, onu anlamlandırma, şekille resmetme ve yeniden ortaya koyma bilinç düzeyine ulaştığını göstermektedir. Sütunlar üzerindeki kemer, el, silah gibi figüratif öğeler de bu düşüncenin uzantısı olarak, insanın kendisini bir özne olarak kavrama sürecini simgelediğini göstermektedir. Bu bağlamda Göbeklitepe, insanın doğa

karşısındaki konumunu ilk kez düşünsel ve sembolik bir düzlemde yeniden tanımladığı bir felsefi kırılma noktası olarak yorumlanabilir. T biçimli sütunlar “insan biçiminde taş” değil, taş biçiminde insan düşüncesidir, yani doğadan kültüre, bedenden bilince uzanan bir geçişin sessiz ama derin tanıklarındır.

Göbeklitepe’de felsefi düşünce açısından bir diğer önemli sembol ardı ardına duran 7 ördek veya akbaba yavrusu olduğu yönündeki görüşü temsil eden semboldür.

Resim 14. Turna

Kaynak: <https://faith.goturkiye.com/tr/insanlik-tarihinin-safagi>, Erişim Tarihi: 31.10.2025.

Bu sembol canlı yaşamının doğumdan ölüme kadarki süreci anlatan en güzel imgelem örneğidir. Bu imge o dönemdeki insanların, canlılar hakkında doğum, büyüme, olgunlaşma ve ölümün var olduğu bilincine sahip olduğunu göstermektedir. Bunun yanında toplumsal olarak hareket etme bilincinin resmedilebilirliğini de göstermektedir. Bu görüşün tam aksini iddia eden farklı görüşler ebedette ki olacaktır. Ancak felsefi açıdan değerlendirildiğinde bu sembolü bu şekilde yorumlamanın yerinde olduğu söylenebilir.

Göbeklitepe’deki bazı figürlerin yoğun olarak etoburlar, yılanlar, yaban domuzları ve yaban öküzleri oldukları görülmektedir. Yani potansiyel olarak tehlikeli türler olduklarını söyleyebiliriz. Eğer ki bu alanda tasvir edilen hayvanlar, doğaüstü varlıkları temsil ediyorlarsa, hepsi güç sahibi ve megalitleri korumak amacıyla orada olduklarını göstermektedir (Peters & Schmidt, 2004, s. 208). Bazı hayvanların hırlayan başları, keskin dişleri, pençeleri ve boynuzları ile aktif ve saldırgan duruşları bu görüşü desteklemektedir. Bu hayvanların bazılarının dik penisleri, bu görüntülerin tehditkâr doğasını daha da güçlendirmektedir. Gerçekten de tasvir edilen hayvanların çoğu tilki, yılan ve akrep gibi yırtıcı hayvanlardır (Verhoeven, 2025, s. 511). Yılanların zehirli olması, aurochs ve kahverengi ayının etkileyici boyutu ve fiziksel gücü, aslanların ve leoparların tehlikeliliği gibi özelliklere sahip olması bu görüşü desteklemektedir.

Tüm bu verilerden yola çıkılarak Göbeklitepe’nin bir anlam dünyası ortaya koyup daha sonra bu alanı dönüştürdüğü gözlemlenmektedir. Bilindiği üzere felsefe tarihi boyunca “İnsan nedir” sorusu gündemde olan temel sorudur. Bu soru felsefe tarihinin her döneminde ve her düşünce ekolünde önemli yer edinmiştir. İnsanlık tarihinin başlangıç dönemindeki bu bulgular

göstermektedir ki insan, sürekli olarak diğer insanlara ihtiyaç duyan, anlam dünyasını somutlaştıran, diğer canlılarla ilişki içerisinde olan ve bilgisini eylemleriyle ortaya koyan bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Bu insan, varlığının her anında varoluş koşullarını incelemeye çalışan ve koşulların gereklilikleri doğrultusunda yaşam şeklini oluşturan insanlardır. Göbeklitepe’de bu nedenle yeni bir yerin keşfi olmasının yanında yeni bir düşünce aracının keşfedilmesi bakımından felsefe dünyasında oldukça önemli bir yer edinmektedir (Cassirer, 2021, s. 13). Çünkü burada ortaya çıkan bulgular göstermektedir ki o dönemdeki insanlar döneminin varoluş koşullarını incelemeye çalışmış ve bu koşulların gereklilikleri doğrultusunda yaşam şeklini oluşturmuşlardır. Bu nedenle “insan nedir?” sorusu o dönemde dahi bir cevabı olan ancak gizemliliğini devam ettiren bir sorudur.

Göbeklitepe’de insan nedir sorusu ortaya çıkarılan arkeolojik kazılar sonucunda, anlamı inşa etmeye çalışan, doğumun ve ölümün bilincinde olan, gücünü aşan ancak kollektif bir şekilde yapılar inşa eden ve diğer canlılarla ilişki içinde olan bir varlıktır. Bu varlık, sınırlı bir bilgi yapısına sahip olsa da sanat ve mimari alanında oldukça yetenekli varlıklardır. Buradaki insanlar temel taş aletlerle dairesel tasarımlı taş anıtları inşa etmiştir. Göbeklitepe olarak adlandırılan bu inşa alanı, bugüne kadar keşfedilen en eski sosyal ve sanatsal insan başarılarının örneğidir (Dinç & Ververi Alaca, 2021, s. 1). Bu yapıları inşa eden ve bu alanda yaşayan insanların sosyal ve sanatsal faaliyetlerde aktif rol alması kollektif bir bilinçle hareket ettiklerini göstermektedir. Yapılan kazılar ve ortaya çıkarılan bulgular doğrultusunda hayvan figürlerinin resmedilmesi hayvanlarla olan ilişkilerinde de önemli olduğu görülmektedir. Özellikle bazı kabartmalarda tehlikeli ve yırtıcı hayvanların resmedilmesi, o dönemde yaşamış insanların tehdit, olumsuzluk ve şüphe dolu bir yaşamı deneyimlediklerini göstergesi olabilir. Bu hayvanlar o dönemde yaşamış insanlar için bir düşüncenin, bir ilişkinin ve görünmeyen bir varlığın da temsili olarak yorumlanabilir. Çünkü arkeolojik bulgular göstermektedir ki Göbeklitepenin bir yerleşim yeri olduğu ve T biçimindeki sütunların yer aldığı bölgenin, bir toplanma alanı olduğu ve birden fazla kabile/halkın dâhil olduğu bir merkez olarak bilinmektedir (Kurtkaya, 2020, s. 17). Farklı kabilelerin bir araya gelmesinin temel amacı, o dönemde yaşamış insanların, birbiriyle ekilesim içinde olduklarının göstergesi olabilir. Bu merkezde yer alan insanlar, fiziksel ve kültürel yaşamlarını temsil eden sembollerle, duygularını, eğilimlerini, fikirlerini ve düşüncelerini somut verilere işledikleri görülmektedir. Nasıl ki ipekböceği kozalarını üretiyorsa veya arılar peteklerini inşa ediyorsa insan da her dönemde kendi düşünce sistemini oluşturmuş ve bu düşüncenin yansımaları olarak somut veriler ortaya koymuştur (Cassirer, 2021, s. 20).

Göbeklitepe’de gün yüzüne çıkarılan semboller, o dönemde varlığın nasıl görüldüğü, gerçekliğin nasıl resmedildiği ve insanın dünyayı nasıl anlamlandırdığıyla ilgili olarak varlık felsefesinin temel sorularıyla ilişkilendirilebilir. Semboller her dönemde farklı şekilde değerlendirilmektedir. İlkel toplumlarda sembol, diğer fiziksel özellikler gibi, nesnenin bir özelliği olarak görülmektedir. Mitolojik düşüncede, bir tanrının adı, tanrının doğasının ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Mitolojik düşünce de Tanrı doğru isimle çağrılmazsa, büyü veya duanın etkisiz hale gelebileceğine inanılmaktadır. Bu durum sembolik eylemler için de geçerlidir. Bir dini ayin, bir kurban, etkisini gösterebilmesi için her zaman aynı değişmez şekilde ve aynı sırayla gerçekleştirilmelidir (Cassirer, 2021, s. 37). O dönemde var olan nedir? sorusuna karşılık çevresinde gözlemlediği, deneyimlediği ve birlikte bir yaşamı paylaştığı diğer canlılarla olan ilişki cevabı verilebilir. Sütunların üzerinde çok fazla hayvan türü temsil edildiği için, bunların tam olarak ne anlama geldiğini veya neden bu kadar çok canlının bir arada tasvir edildiğini anlamak zordur ve belki de bu, daha büyük amaçlarına dair bir ipucudur (Collins, 2014, s. 55). İnsan var, hayvan var ve bu iki varlığın sembolik düzende birde temsili var. Tüm bunlar var olanlardan hareketle var olmayanları da var olan kategorisinde göstermek istedikleri görülmektedir. Bir ritüel ve toplanma alanı olarak bilinen Göbeklitepe bu yönüyle “varlık nedir?” sorusuna verebileceği daha nice farklı cevabı barındırmaktadır.

Göbeklitepe’de yer alan semboller, insanların toplandığı, ritüellerin ve kutlamaların yapıldığı erkek merkezli bir ritüel mekanı açıkça görülmektedir. Oymalar, insan ve hayvanların cinsel organları gösterildiğinde sadece penisleri sergilenmektedir. Bu, Paleolitik “Venüs”ün kadın

formunu ve vulvayı gösterdiği 30.000-10.000 yıl önceki çok daha eski Avrasya sanatından farklıdır (Kurtkaya, 2020, s. 21). Son yapılan kazılarda çıkarılan heykeller bu görüşü destekler niteliktedir.

Resim 15. Çiftçinin Tarlasını Sürerken Tesadüfen Bulduğu Erekte Halde Olan

Kaynak: <https://www.arti49.com/gobeklitepede-depoda-saklanan-heykelin-sirri-2383560h.htm>,
08.12.2025.

Erişim Tarihi:

Resim 16. Sayburçta Kayaya Kabartma Olarak Bulunan Heykel

Kaynak: https://arkeofili.com/sanliurfa-sayburcta-leoparli-insan-sahnesi-bulundu/#google_vignette,
08.12.2025.

Erişim Tarihi:

Resim 17. Karahantepe'de Bulunan İnsan Heykeli

Kaynak: <https://arkeofili.com/karahantepede-bulunan-insan-heykelinin-penisi-nerede/>, Erişim Tarihi: 08.12.2025.

Yukarıdaki görseller sırasıyla Göbeklitepe, Sayburç ve Karahan Tepede ortaya çıkarılan arkeolojik bulgulardır. Bu bulgular ışığında erkek figürünün sürekli erekte olmuş hali bize, bölgenin sosyal yapısı belirgin bir biçimde erkek egemen bir toplum ve bu topluma uygun ayinle ilgili bir düzeni temel aldıklarını göstermektedir. Bu durum, toplumsal örgütlenmenin ve kutsal alanlardaki sembolik temsillerin cinsiyetçi bir hiyerarşi içerisinde inşa edildiğine işaret etmektedir. Bu semboller aynı zamanda o dönemde yaşayan insanların, erkek üreme gücünün, kuvvetliliğinin ve devamlılığının tanımlandığı bir varoluş modeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu görüş arkeolojik bulgularla desteklenmektedir. Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde cinselliğin varoluş nedenini, kendini yeniden üretmekten ziyade yenilemek, icat etmek, bollaştırmak, eklemek, bedenlere giderek daha ince ayrıntıları kuşatacak biçimde sokulmak ve nüfusları gitgide daha bütünsel biçimde denetleme şeklindedir. Foucault'un bu görüşü modern batı toplumu için geçerliken Göbeklitepe de yaşamış insanlar için kendini yeniden üretmek amacını da kapsamaktadır. Çünkü ilkel kabile olarak tanımlanan o bölge insanı (iktidar erkek) varlığını devam ettirebilmek için kendini yeniden üretme amacı taşıdığını söyleyebiliriz. Ve insan nedir sorusu o dönemde erkek temelli bir güç ve kutsal beden olarak erkeğin üremedeki etkin rolü denilebilir.

Özetle Göbeklitepede ortaya çıkarılan belli başlı arkeolojik verinin felsefi açıdan incelenmesi sonucunda buradaki insanların bir düşünce sistemine sahip olduklarını, bu düşüncelerini anlamlaştıran bir sembolleştirme yeteneğinin olduğu açıkça görülmektedir. Taşlar üzerine işlenmiş her hayvan figürünün bir düşüncenin temsili olduğu ve bu düşüncenin de beslendiği bir duygu durumunun varlığı açıktır. O dönemde ilkel olarak yaşamış insanlar toplu bir halde hareket etmiş, birbiriyle belli bir iletişim halinde ve diğer canlılarla etkileşim içindedir. Günlük ihtiyaçlarını karşılamalarının yanı sıra soyut düşüncelerini somut verilere aktarabilecek bir beceriye de sahip olduklarını görebiliyoruz. Özellikle erkek egemen bir sistem inşa etmeye çalışmaları ve bunları sembollerle ifade etmeleri o dönemin insanının düşünce yapısının bir yansımasıdır. Erilliğin önemli olduğu ve eril bireylerin üreme, güç ve devamlılığın temsilcisi olabileceği düşüncesi o dönemdeki insanların kabul ettiği bir yapıdır.

5. SONUÇ

Göbeklitepe, insanlık tarihinin erken döneminde düşüncenin nasıl somutlaştığını ortaya koyan önemli keşiflerinden biridir. Bu alan ile düşünce tarihi yeniden ele alınmış, yorumlanmış ve yeni değerlendirilmeler yapılmıştır. Göbeklitepe, sütunlar ve hayvan figürleri ile sembolün felsefi temellerini gün yüzüne çıkarmaya çalışarak, düşünce tarihine yeni bir boyut getirmiştir. Çünkü artık insan biyolojik bir varlık olmasının yanında, anlam üreten, soyut düşüncelerini somut şekillere işleyen bir varlık olarak tarihte yerini almıştır. Göbeklitepe arkeolojik kazılar sonucunda bir taş yapı olarak değerlendirilirken, felsefi anlamda soyut düşüncenin somutlaştığı bir alan olarak değerlendirilmektedir. Yapılan kazılar sonucunda elde edilen bulgular, bu alanın bir sosyal yaşam alanı ve ritüel amaçlı toplanma alanı olduğu yönündedir. Bu bulgular doğrultusunda Göbeklitepe'de ortaya çıkarılan heykeller, hayvan figürleri ve taş sütunlar o dönemde ritüel veya sosyal yaşamı temsil eden anlamların sembolleri olarak değerlendirilmelidir. Özellikle taşların üzerinde yer alan hayvan figürleri, dış dünya, doğa, doğum-ölüm, yaşam, inanç, güç ve varoluşa dair ilk anlamlar ortaya konulduğu bir mekân olarak okunmalıdır. Bunun yanında bir bilgiyi öğrenme, koruma ve aktarma konusunda da oldukça önemli bir alan olarak tarihteki yerini almaktadır. Bu yönüyle Göbeklitepe düşünce tarihinin başlangıcına ışık tutmaktadır. Görünenin ötesinde ve zamansız olarak var olanı temellendirme çabası, Göbeklitepe'nin kendini gizleyerek açığa çıkan bir alan özelliği taşımaktadır. Bu alanda insan veya insan topluluğu doğaya tabi olmakla birlikte doğayla iç içe olan bir anlam dünyası (düşünce dünyası) oluşturabilme yetisine de sahiptir. Göbeklitepe, bir düşünce veya düşünme eyleminin doğduğu alan olmasından dolayı felsefi bir değere sahiptir. Dolayısıyla Göbeklitepe, insanın düşünceyle "dünyayı doğurma" girişiminin ilk formudur. Bu verilerden yola çıkarak ortaya koyduğumuz bu çalışma ile Göbeklitepe de yer alan belli başlı semboller üzerinden felsefi düşüncenin mümkün olabileceğini, ilkel bir düşünce sisteminin varlığından söz etmenin mümkün olabileceği ortaya konmuştur. Bunların yanında

Göbeklitepe'de yapılan kazıların halen devam etmesi ve tümünün ortaya çıkarılmaması, var olan değerlendirmelerin sınırlı bir dayanağa sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ortaya çıkarılan sembollerin bütünsel anlamı ilerleyen zamanlarda bir netlik kazanacaktır.

Tüm bunlara ek olarak Göbeklitepe üzerine yapılacak yeni çalışmaların, arkeolojik, tarihsel ve mimari alanların yanında felsefi düzlemde de değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü böyle bir alan, o dönemde yaşamış toplulukların düşünce yapısını, bilişsel durumunu ve soyut düşüncüyü nesnelere nasıl aktardığıyla ilgili önemli ipuçları sunmaktadır.

Kaynakça

- Anonim. (2014, 07 22). *Dünyanın İlk Tapınağı Göbeklitepe Hakkında Bilmemiz Gereken 14 Şey*. onedio: <https://onedio.com/haber/dunyanin-ilk-tapinagi-gobeklitepe-hakkinda-bilmemiz-gereken-14-sey-339697> adresinden alındı
- Anonim. (2018, nisan 24). *Göbeklitepe'nin kaşifi: Kalıntıları müzeye götürdük 'taş' diyerek geri çevirdiler*. 10 28, 2025 tarihinde Özel Nar Sanat Eğitim Kursu: <https://www.narsanat.com/gobeklitepenin-kasifi-kalintilari-muzeye-goturduk-tas-diyerek-geri-cevirdiler/> adresinden alındı
- Aslan, A. (2010). *Steatopijik Ana Tanrıça Heykelcikleri ve 20.yy Heykel Sanatına Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Ateş, A., & Duymuş Floriot, H. (2025). Eski Mezopotamya'da Ölüm ve Öteki Dünya Sembolü Olarak Akbaba. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (67), 23-34.
- Birinci, S., Kaymaz, Ç., & Camcı, A. (2018). Göbekli Tepe'nin Arkeolojik Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi (Şanlıurfa). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1351-1367.
- Bostancı, N. (tarih yok). *Paleolitik Çağ Kadınları*. 191-204. 10 24, 2025 tarihinde https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/33678058/Paleolitik_Cag_Kadinlari-libre.pdf?1399876734=&response-content-disposition=attachment%3B+filename%3DPaleolitik_Cag_Kadinlari.pdf&Expires=1761293888&Signature=OEps-jlCbPZ7w4AjdIFm5Ny7VRn3hcsOHENtRE7AMdBYhU-0 adresinden alındı
- Cassirer, E. (2021). *An Essay on Man*. New Heaven: Yale University Press.
- Clare, L. (2020). Göbekli Tepe, Turkey. A brief summary of research at a new World Heritage Site (2015–2019). *e-Forschungsberichte des DAI*, 81-88. doi:doi:10.34780/efb.v0i2.1012
- Collins, A. (2014). *Göbeklitepe: Genesis of the God*. Toronto: Inner Traditions/Bear & Company.
- Dinç, B. G., & Veryeri Alaca, I. (2021). Göbeklitepe And Ecological Thinking: Human/Nature Entanglement In Firat Yaşa's Graphic Novel, Tepe (The Hill). *Journal of Graphic Novels and Comics*, 1-28. <https://doi.org/10.1080/21504857.2021.1905236> adresinden alındı
- Eliade, M. (1964). *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. (W. R. Trask, Çev.) Princeton University Press.
- Erden, C. (2016). *Dünya mitlerinde yılan*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Errico, F., & Nowell, A. (2000). A New Look at the Berekhat Ram Figurine: Implications for the Origins of Symbolism. *Cambridge Archaeological Journal*, 10(1), 123-167.
- Giacobini, G. (2007, Mayıs). Richness and Diversity of Burial Rituals in the Upper Paleolithic. *Diogenes*, 54(2), 19-39.
- Jacobs, K. (2022, December 8). *Paleolithic Cave Art and Creativity*. 10 24, 2025 tarihinde <https://repository.yu.edu/server/api/core/bitstreams/87a16e57-b242-45c7-8fcf-ebc1fccb835b/content> adresinden alındı
- Janning, F. (2015). Philosophy for Everyday Life. *Journal of Philosophy of Life*, 5(1), 1-18.
- Karakoç, M. (2016). Paleolitik Çağda Mezarlar ve Ölüm Kavramı. *Folklor/edebiyat*, 22(87), 173-194.
- Kılıç, Y., & Eser, E. (2019). Göbeklitepe Ne Anlatıyor: Doğum, Ölüm ve Hayat Döngüsü. *International Creation Congress in the Light of Sciences*, (s. 746-766). İğdır.
- Kurt, A. O., & Göler, M. (2017). Anadolu'da İlk Tapınak: Göbeklitepe. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(2), 1107-1138.

Kurtkaya, M. (2020). *Who built Göbeklitepe?*

Myths Encyclopedia: Serpents and Snakes. (tarih yok). December 26, 2025 tarihinde Mythencyclopedia.com: <http://www.mythencyclopedia.com/Sa-Sp/Serpents-and-Snakes.html> adresinden alındı

Notroff, J., Dietrich, O., & Cleare, L. (2016, 12 15). The Göbekli Tepe Excavations – Frequently Asked Questions. Berlin, Germany. 08 25, 2025 tarihinde Tepe Telegrams: <http://tepetelegrams.wordpress.com/fag> adresinden alındı

Özdoğan, M. (2024). Acknowledging the Pioneers of the Neolithic Research / The Story of the World Neolithic Congress. *World Neolithic Congress*. Şanlıurfa.

Peters, J., & Schmidt, K. (2004). Animals in the symbolic world of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, south-eastern Turkey: a preliminary assessment. *Anthropozoologica*, 39(1), 179-218.

Pryor, A. J., Beresford-Jones, D., Dudin, A., İkonnikova, E., Hoffecker, J., & Gamble, C. (2020). The chronology and function of a new circular mammoth-bone structure at Kostenki 11. *Antiquity*, 94(374), 323-341.

Sahlins, M. (2022). *The New Science of the Enchanted Universe: An anthropology of most of humanity*. Princeton/Oxford: Princeton University Press.

Terköğlu, E. (2023). *Göbeklitepe kalıntılarının sembolizm ve sanat ile ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi.

Uther, H.-J. (2006). The Fox in World Literature Reflections on a “Fictional Animal”. *Asian Folklore Studies*, 65, 133-160.

Vanhaeren, F. d. (2015). Upper Palaeolithic Mortuary Practices: Reflection of ection of Ethnic Affiliation, Social Complexity, and Cultural Turnover. C. Renfrew, M. Boyd, & I. Morley içinde, *Death Rituals, Social Order and the Archaeology of Immortality in the Ancient World* (s. 45-62). Cambridge University Press.

Verhoeven, M. (2025). Relationality, Immanence, Hierarchy: The Nature and Culture of Being(s) at Göbekli Tepe. *Cambridge Archaeological Journal*, 35, 504–521.

Waldman, K. (2012, October 18). What Can Paleolithic Cave Paintings Teach Us about When Humans Became. *Slate Magazine*. 10 24, 2025 tarihinde https://www.slate.com/articles/health_and_science/human_evolution/2012/10/cave_paintings_and_the_human_brain_how_neuroscience_helps_explain_abstract.html adresinden alındı

Yıldız, L. E., & Göde, H. A. (2023). Anadolu Masallarında Tilki Motif. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 75-85.

Zilhão, J. (2015). Lower and Middle Palaeolithic Mortuary Behaviours and the Origins of Ritual Burial. R. C., B. MJ, & M. I içinde, *Death Rituals, Social Order and the Archaeology of Immortality in the Ancient World: “Death Shall Have No Dominion.”* (s. 27-44). Cambridge University Press.